

KAMU HİZMETLERİNİN ÇOCUK HAKLARINA DUYARLI BÜTÇELENMESİ

Budgeting of Public Services Sensitive to Child's Rights

Elif KÖSESOY TAN*

Öz

Kamu hizmetlerinin bütçelenmesi konusu çağımızın önemli sorunlarından biridir. Devletin yüklendiği toplumsal ihtiyaçların bütününe ifade eden kamu hizmetleri, kurulmasında ve yürütülmesinde mali bir politikayı gerektirmektedir. Bu mali politikanın en somut göstergesi olan devlet bütçesi, kamu hizmetlerinin düzenli bir şekilde hizmetlerden yararlananlara sunulmasına ilişkin iktisadi politika aracıdır. Devlet bütçesinin iktisadi niteliğinin ağır basması, sosyal yönünün olmadığı anlamına gelmemektedir. Sosyal devlet anlayışının hâkim olduğu ülkelerde, bütçenin sosyal eşitliğin ve insan haklarının güvencelenmesinin de bir aracı olduğu kabul edilir. Özellikle çocuklar gibi toplumdaki bazı dezavantajlı gruplar aleyhine var olan sosyal eşitsizliğin giderilmesi için devlet bütçesinin buna yönelik planlanması gerekliliği sıklıkla dile getirilir. Nitekim çalışmada bu gereklilikten hareketle öncelikle kavramsal izahatlar yapılmış ve çocuklara özgü uluslararası belgelerin ışığında çocuk haklarına duyarlı bütçelemenin

Abstract

The issue of budgeting public services, such as public services, is one of the important problems of our age. Public services, which mean the totality of social needs undertaken by the state, require a financial policy in their establishment and implementation. The state budget, which is the most concrete indicator of this financial policy, is an economic policy instrument for the regular delivery of public services to those who benefit from them. The predominance of the economic nature of the state budget does not mean that it does not have a social aspect. In countries where the social state approach prevails, the budget is considered to be an instrument for ensuring social equality and human rights. It is often stated that the state budget should be planned accordingly to eliminate the social inequality that exists against some disadvantaged groups in society, especially children. Based on this necessity in the study, conceptual explanations were first made and in the light of international documents specific to children, the legal framework for budgeting that is

* Arş. Gör, Yozgat Bozok Üniversitesi, E-posta: elif34.kosesoy@gmail.com, ORCID: 0000-0003-1868-305X

hukuksal çerçevesi çizilmiştir. Çalışma ile amaçlanan ise insan haklarına ve özelde çocuk haklarına dayalı bütçeleme yaklaşımlarını merkezi ve yerel yönetimlerin yerine getirdiği kamu hizmetleri ile entegre etmede yol gösterici olmaktır.

Anahtar Kelimeler: Kamu Hizmeti, Devlet Bütçesi, İnsan Hakları, Çocuk Hakları, Çocuk Dostu Bütçe

sensitive to the child and the child's rights has been drawn. The study aims to provide guidance in integrating budgeting approaches based on human rights, and in particular children's rights, with the public services provided by central and local governments.

Keywords: Public Service, State Budget, Human Rights, Children's Rights, Child-friendly Budget

GİRİŞ

Devletin var olma sebebi ile beraber anılan kamu hizmetleri, en genel anlamıyla toplumsal ihtiyaçların devlet tarafından üstlenmesidir. Üstlenmenin neticesi olarak ise devlet bütçesi kavramı ortaya çıkmış ve devletin üstlendiği kamu hizmetlerinin sunum ve finansmanında bu kavrama başvurulmuştur. Tarihsel süreç içerisinde devletin çok farklı kamu hizmetleri yürütmesi, yürütülen kamu hizmetlerinin sayısının artması, kamu hizmetlerinden toplumun beklentisinin artması ve en nihayetinde bu hizmetlerin çağın standartlarına uygun hale getirilmesinin zorunlu olması, devlet bütçesi kavramını da dönüştürmüştür. Siyasi ve ekonomik işlevlerle ortaya çıkan devlet bütçesi bugün hukuki işlevlerinin yanında sosyal adaletin yerine getirilmesinde de rol üstlenmektedir. Özellikle toplumda dezavantajlı gruplar ile diğer bireyler arasında devlet bütçesinin denge kurma işlevinin olduğu kabul edilmektedir.

Yaşamın her alanına yayılan insan haklarına dayalı söylemler, kamu hizmetleri bakımından önem arz etmektedir. Zira bu söylemler ile amaçlanan, haklardan gereği gibi faydalanmak için devletlerin yükümlülüklerini yerine getirmesini sağlamaktır. Devletin yükümlülük alanının göstergesi olan kamu hizmetlerinin insan hakları odaklı olması ve bu yönde geliştirilmesi zorunludur.

İnsan haklarının kavramlaştırılması sonucu ortaya çıkan çocuk hakları, çocukların da tüm bireyler gibi hak öznesi olduğu kabulünün dışı vurumudur. Günümüz çocuk hakları yaklaşımı, çocukların tüm insan haklarından ayırım gözetilmeksizin yararlandırılmasını ve gerektiğinde çocuklara özgü mekanizmaların geliştirilmesini gerektirmektedir. Bu mekanizmalardan biri olan çocuk haklarına duyarlı bütçe, yaklaşım olarak sosyal eşitliği güçlendirmek ve özelde sosyal eşitsizliğe maruz kalan çocukların durumunu bütçe aracılığıyla düzeltmek amacındadır. Dezavantajlı ke-

simler içinde büyük bir grubu oluşturan çocuklar, ihtiyaçları ve talepleri bakımından hep göz ardı edilmektedir. Hem toplum hem de devlet makamları nezdinde ikincil görülen çocuklar, kaynaklara erişim noktasında da sıkıntı yaşamaktadırlar. İşte tüm bu olumsuzluklara karşı çıkan çocuk haklarına duyarlı bütçeleme yaklaşımı, kamu hizmetlerinden çocukların mümkün olan en üst düzeyde yararlanmasını, çocuklara sunulan kamu hizmetlerinin iyileştirilmesini ve kamu hizmetlerinin tüm çocuklara yönelik sunulmasını hedeflemektedir. Çalışmamızda da bu hedefler ışığında öncelikle kamu hizmetlerinin kavramsal ve hukuksal çerçevesi çizilmiş; kamu hizmetlerinin bütçelenmesi, devlet bütçesi, bütçeleme işlevleri gibi sorunlar analiz edilmiştir. Çalışmanın ilerleyen kısımlarında ise kamu hizmetlerinin çocuk odaklı bütçelenmesi ve çocuk hakları ile devlet bütçesi arasındaki ilişki açıklanmıştır.

I. KAMU HİZMETİNİN KAVRAMSAL VE HUKUKSAL ÇERÇEVESİ

Devlet ile beraber zikredilen kamu hizmeti, üzerinde tartışmaların ve tanımlama çabalarının hiç sonlanmadığı bir kavramdır. Hiç şüphesiz kavramın tarihsel olmasının yanı sıra siyasi, ekonomik ve hukuki de olması tanımlamaların çeşitliliğini artırmaktadır. Her disiplinde kamu hizmeti o disipline özgü terimlerle açıklanmakta ve neticesinde zamana ve bağlama göre değişen kamu hizmetleri ortaya çıkmaktadır. Siyaset biliminde kamu hizmeti devletin görevleri veya işlevleri ile özdeşleştirilirken; kamu ekonomisi ve kamu maliyesi alanlarında kamu kesimi ve kamu malları arasındaki ayrım üzerinden kamu hizmeti açıklanmaktadır (Karahanoğulları, 2015: 9, Avcı, 2014: 106-108, Altay, 2019: 42-43). Hukuki açıdan bakıldığında ise kavram idare hukukunun ve genel perspektifte kamu hukukunun en çetrefil ve bulanık kavramı olarak değerlendirilmiştir (Derbil, 1950: 28). Doğasında bir belirsizlik¹ bulundurmasına rağmen kamu hizmeti, idare hukukunun temeli ve kurucu unsuru olarak görülmektedir (Uler, 1998: 254; Onar, 1966: 13-47). Kurucu ve temel unsur olması, idare hukukunun diğer konularının ve bizatihi devlet kuramının kamu hizmetinin ölçüt alınarak açıklanması anlamına gelmektedir.

Kamu hizmetinin devletin meşru amacı olduğu fikri Jéze, Duguit ve Bonnard'ın öncülüğünü yaptığı "Kamu hizmetleri (Bordeaux) Okulu" tarafından ileri sürülmüştür. Duguit'ye göre, devlet emir veren bir egemenden ziyade sahip olduğu kudreti kamu hizmetlerinin kurulmasına ve işletmesine kullanmakla sorumlu fertlerden te-

¹ Uler, kamu hizmetinin belirsiz bir kavram olmadığını, sadece her durumda objektif olarak nitelenmeye ihtiyaç duyan bir kavram olduğunu belirtmektedir.

şekkül etmiştir. Bu fertler topluluğu, ulusunun hayatını idame ettirmesi için gerekli olan tüm kamu hizmetlerinin aksamadan yürütülmesini sağlamakta yükümlüdürler. Devletin egemenliği sosyal dayanışmadan kaynaklanan kamu hizmetlerinin sürekli olarak sağlanması ile ancak mümkündür (Duguit, 1954: 75-76). Kamu hizmetlerini yerine getiremeyen devletlerin egemenlik hakkının da olamayacağını savunan Duguit, egemenlik kavramını kamu hizmeti kavramı ile bütünleştirmektedir. Sosyal dayanışmadan kaynaklanan her zorunlu faaliyeti kamu hizmeti olarak değerlendiren Duguit, kanun koyucunun kanunlar ile bir faaliyeti kamu hizmeti olarak belirlemesinin zorunlu olmadığını belirtmektedir. Kanun koyucunun buradaki görevi sadece o hizmeti ihzar etmektir (Onar, 1966: 28). Bonnard da Duguit'nin bu görüşünü benimsemekte ve kamu hizmetinin iradeden değil kamu hizmetinin kendi özel doğasındaki objektif kaideden doğduğunu düşünmektedir. Kamu hizmetleri okulunun diğer öncülerinden olan Jéze ise, idare edenlerin muayyen bir zamanda kamu hizmeti şeklinde icra etmeye karar verdikleri ortak ihtiyaçları kamu hizmeti olarak kabul etmektedir. Bu tanımla Jéze, kamu hizmeti için pozitif hukuk kriteri getirmektedir (Onar, 1966: 491).

Kamu hizmetleri okulu, kamu hizmeti kavramının hukuki açıdan tanımlanmasının önünü açmış ve öğretilerde bu kavrama ilişkin geniş bir ilgi alanı yaratmıştır. Kapsamlı bir kamu hizmeti tanımlamasında kamu hizmeti, devlet veya kamu tüzel kişileri eliyle veya bunların gözetim ve kontrolünde umumi ve ortak ihtiyaçları tazmin ve tatmin etmek, kamunun yararını tesis etmek için icra edilen ve kamuya sunulmuş devamlılık arz eden muntazam eylem ve işlemler olarak tanımlanmıştır (Onar, 1966: 13). Bu tanımla günümüze uyarlayarak daha da genişleten bir tanımda ise *özel faaliyet gibi sunulmaması*, farklı bir ayrıcalıklar ve yükümlülükler rejimine tabi tutulan, süreklilik arz eden, tatmininde zorunluluk bulunan, kamuya yararlı görülen ve bir kamu kuruluşunun ya da kendisi ya da yakın denetimi ve gözetimi altında özel kesim tarafından yürütülen düzenli ve devamlı faaliyetler kamu hizmeti olarak adlandırılmıştır (Atay, 2018: 298). Daha özlü bir tanımda ise kamu hizmeti, toplumun menfaati için *önem* arz eden kolektif ve umumi bir ihtiyacın karşılanmasına *yönelik olarak kamu tüzel kişileri veya onların* denetiminde özel kişiler tarafından yerine getirilen faaliyetler olarak tanımlanmıştır (Gülan, 1988: 148). Tüm bu yer verdiğimiz tanımlarda kamu hizmeti kavramının teşkilatlanma, kamu yararına yönelik faaliyet ve kamusal yönetim usullerine tabi olma şeklinde üç unsurdan oluştuğu görülmektedir. Bu unsurlar sırasıyla organik açıdan kamu hizmeti, maddi açıdan kamu hizmeti ve şekli açıdan kamu hizmeti olarak da sınıflandırılmaktadır (Akyılmaz, 2017:

590; Çağlayan, 2018: 233-234; Gözler ve Kaplan, 2018: 476; Sancakdar vd., 2017: 483-484). Kamu hizmetinin bu şekilde sınıflandırılması zaman geçtikçe ekonomik, siyasal, toplumsal ve hukuki değişimlere bağlı olarak dönüşmüştür. Bugün itibariyle üç unsurun bir arada olduğu kamu hizmeti görmek pek mümkün değildir.

Kamu hizmetlerinin özel kişilerce de yerine getirilmesi kamu hizmetlerinde bir daralma-azalma meydana getirmiştir. Ancak bu daralma-azalma devletin sosyal devletin gereği olarak kamu hizmetlerini sunma görevini yerine getirmeyeceği anlamına gelmemektedir. Anayasalarla ve yasalarla sosyal devlet olduğunu kabul eden bütün devletler için, kamu hizmetlerini sunmak bir zorunluluktur (Karahanoğulları, 2015: 5). Devletin aktif edimini gerektiren bir faaliyette, faaliyetin kamu tüzel kişileri veya bunların gözetim ve kontrolünde diğer kişiler eliyle yerine getirilmesi, kamu hizmeti olma niteliğine engel değildir. Nitekim bu husus Türk Hukuku'nda Anayasa Mahkemesi² ve Danıştay³ tarafından da dile getirilmiştir.

Kamu hizmetleri farklı şekillerde sınıflandırılrsa da veya özel kişilerce yürütülse de, kamu hizmetinin doğasında bulunan genel ilkeler ile sıkı sıkıya bağlıdır ve bu ilkelere uyulmaması kamu hizmetinin niteliğini zedelemektedir. Süreklilik, eşitlik, değişkenlik ve meccanilik (karşılıksızlık, parasızlık) olarak yargı kararları ve doktrinde uzlaşa sağlanmış bu genel ilkeler; kamu hizmetlerinin kurulmasında, yürütülmesinde ve kaldırılmasında dikkate alınmak zorundadır (Karahanoğulları, 2015: 188-189). Süreklilik, kamu hizmeti faaliyetinin devamlılığını ve düzenli bir şekilde aksatılmadan yürütülmesini ifade ederken; değişkenlik ilkesi kamu hizmetlerinin değişen ve dönüşen koşullara uyulanabilmesi anlamına gelmektedir. Meccanilik ile kastedilen ise kamu hizmetlerinin karşılığında herhangi bir bedel alınmamasıdır (Sancakdar vd., 2017: 486). Çalışmamızın konusu bakımından önem arz eden kamu hizmetlerinde eşitlik ilkesi, aynı hukuki statüde bulunanlara aynı; farklı statüde bulunanlara farklı muamelede bulunulması anlamına gelen ve ulusal ve uluslararası belgelerde ifadesini bulan ayrımcılık yasağının bir görünümüdür. Sosyal devlet anlayışı ile de doğrudan bağlantılı olan eşitlik ilkesi, özel durumları sebebiyle eşitsizliğe maruz kalmış kişi veya grupların yararına fırsat eşitliğini öngörmektedir. Kamu hizmetlerinin kurulmasında, sunulmasında fırsat eşitliğinin sağlanması; çocuklar, kadınlar, engelliler gibi toplumda dezavantajlı konumda olanlar için eşitsizliğin giderilmesi çabasıdır (Keskin, 2014: 88). Bu çabanın bir yönü de bütçeleme meselesidir. Dezavantajlı

² AYM, 2014/177 E, 2015/49 K, R.G. 11.06.2015.

³ Danıştay 1. Daire, 2000/29 E, 2000/59 K, K.T. 17.04.2000.

konumdakilerin kamu hizmetlerinden eşitlik ilkesine uygun olarak yararlanması bütçenin bu kişilerin durumuna göre planlanmasına bağlıdır.

II. KAMU HİZMETLERİNİN BÜTÇELENMESİ

Devletin hem hukuki hem de ekonomik görevi olan kamu hizmetlerinin sunumu finanse edilmesi gereken bir alandır. Zira geçmişten günümüze devlet faaliyetleri artmış ve yeni alanlara yayılmıştır. Devlet faaliyetlerindeki artış ve yayılma kamu harcamalarında da çok açık bir şekilde hissedilmiştir. Devlet, bir yandan ekonomiye müdahale ederek kamu hizmetlerini yürütürken bir yandan da kamu hizmetlerinin parasal karşılığı olan harcamalar için gelirler elde etmek istemiştir. Devletin gider-gelir arasındaki tüm eylemleri, planlı bir düzenlemeyi zorunlu kılmaktadır. İşte bu noktada bütçe, planlı düzenlemenin somut bir yapıya bürünmüş halidir.

İngilizce'deki "budget" kelimesinin karşılığı olan bütçe kavramı, en geniş anlamıyla, *"ulusal ihtiyaçları karşılayan bir yönetim planı, iktisadi politikanın bir aracı, hükümetin kamu fonlarını nasıl kullanacağına dair yasama organına ve millete sunduğu mali bir rapor, önerileri eyleme dönüştürecek yasama kararlarının alınması için bir istek, ulusal hedefleri ve onlara ilişkin verileri incelemek için bir araya getirilen bir belge ve hükümet programlarının daha verimli ve etkin bir şekilde icrasını mümkün kılan bir araç"* olarak tanımlanmıştır (Dicle, 1973: 25-26). Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu'nda ise bütçe, *"belirli bir dönemdeki gelir ve gider tahminleri ile bunların uygulanmasına ilişkin hususları gösteren ve usulüne uygun olarak yürürlüğe konulan belge"* anlamında kullanılmaktadır. Tanımlardan da anlaşıldığı üzere bütçe ile amaçlanan, devletin gelir ve harcamalarının sistematik bir belgeye dönüştürülmesidir. Dönüştürme faaliyetini gerçekleştirmeye ehil olmak ise bütçe hakkını gündeme getirmektedir. Bütçe hakkı, hangi mal ve hizmetlerin kamu malı ve hizmeti olarak arz edileceğini, bu mal ve hizmetlerin niceliğini ve maliyetini belirleme yetkisidir (Bağlı, 2012: 48). Hakkın sahibinin çoğunlukla yasama organı (Canbay ve Gerger, 2012: 163; Çataloluk, 2008: 81) olduğu bütçe hakkında, yasama organı halk yararına kamu gelirleri toplamaya ve yine halk yararına harcama yapmaya yetkili kılınmaktadır (Altay, 2019: 196). Kendinde bütçe hakkını barındıran yasama organı, bütçe yasa tasarısını onaylar ve bütçenin uygulanmasını yürütme organına devreder. Ancak bu aşamada da yasama organının kontrol ve denetimi devam etmektedir (Bağlı, 2012: 63). Bütçe hakkı ile esasında toplumdaki bireyler, ihtiyaçlarını kendi temsilcilerine iletmekte ve bu ihtiyaçların giderilmesi için devlet mekanizmasını harekete geçirmektedirler.

Devlet ile birey ya da halk arasında aracı olan yasama organı, bütçe hakkı yoluyla halkın, toplumsal ihtiyaçların belirlenmesinde belirleyici olmasını sağlamaktadır.

Devletin işlevlerine göre bütçenin işlevleri de farklılık göstermektedir. Klasik anlamda bütçenin iktisadi ve mali, hukuki, siyasi, kontrol ve denetim işlevlerine sahip olduğu kabul edilmektedir. Bütçenin en olağan işlevi olarak mali işlev, kamu hizmetlerinin finansmanını zorunlu kılarken; hukuk işlev, bütçeye dair tüm işlemlerin yasalara uygun olması gerekliliğini ifade etmektedir. Bütçenin hukuki işlevinin olması, kamu ile bireyler arasında ortaya çıkabilecek uyuşmazlıkların yargı mercileri tarafından çözümlenmesi anlamına gelmektedir. Bütçenin ortaya çıkışının temel nedeninin siyasal olması, bütçenin siyasi işlevini kaçınılmaz kılmaktadır. Bütçenin siyasal işlevi ile devletler politika üreterek halkın isteklerine ve ihtiyaçlarına bütçe aracılığıyla cevap vermektedirler. Bütçenin kontrol ve denetim işlevinde ise çeşitli denetim yolları ile bütçenin kamu hizmetlerini yerine getirmede kullanılıp kullanılmadığı ve gelir ve harcama kalemlerinin yasalara uygun olup olmadığı araştırılmaktadır (Edizdoğan, 2005: 21; Tügen, 1999: 19).

Küreselleşme ile birlikte devlete klasik işlevlerin yanında ekonomik ve sosyal işlevler de yüklenmiştir. Devlete yüklenen bu işlevlerin etkisiyle kamu hizmetleri ve kamu hizmetlerinin bütçelenmesi belirli bir dönemden sonra, bu işlevler çerçevesinde ele alınıp incelenmiştir. Bugün bütçenin konjonktür, kalkınma, kaynak tahsisi, adil gelir dağılımı, istikrar sağlayıcı gibi çağdaş işlevlere de sahip olması aranmakta ve kamu bütçeleri bu yönde hazırlanmaktadır (Altay, 2019: 200-204). Hiç şüphesiz bütçenin işlevlerinde yaşanan dönüşüm kamu hizmetlerinin en etkin sunumunun sağlanmasında da rol oynamaktadır. Özellikle bütçelemede kaynak tahsisinin ve adil gelir dağılımının dikkate alınacak olması, kamu hizmetlerinden yararlanmada çeşitli kesimler arasındaki dengeleri ve ilişkileri etkileme ve değiştirme gücüne sahip görünmektedir (Canbay ve Gerger, 2012: 175). Ayrıca bütçenin bu işlevleri, insan hakları ve özde grup haklarının gelişimine de katkı sağlayacaktır.

III. YENİ BİR BÜTÇELEME YAKLAŞIMI: SOSYAL BÜTÇELEME

Devlet bütçeleri sadece gelir-harcama dengesini gösteren belgeler değildir; bunun yanında toplumsal, hukuksal, mali, kültürel işlevlere de sahiptirler. Bu işlevler bütçelere sosyolojik nitelik kazandırmakta ve insancıl bütçe ya da sosyal bütçe kavramlarını doğurmaktadır (Canbay ve Gerger, 2012: 160-161). Bütçe eki ya da

amaçsal yönden yeni bir bütçe türü olup olmadığı noktasında kesinlik bulunmasa da bugün sosyal bütçe kavramı, ülkelerin kamu politikalarında yer edinmiştir. Pek çok ülke özel olarak sosyal bütçe adıyla bir belge meydana getirmese de kaçınılmaz olarak sosyal içeriğe sahip bütçeler oluşturmaktadır.

Bütçenin toplumsal yapı ile ilişkisini ifade eden sosyal bütçe, sosyal bütçeleme sonucunda ortaya çıkan bir dokümandır. Genellikle sağlık, sosyal koruma, eğitim gibi sektörlere tahsis edilen genel bütçenin bir kısmı, sosyal bütçe olarak adlandırılmaktadır (UNICEF, 2010: 2). Sosyal bütçe aracılığıyla bütçedeki eğitim, sağlık, sosyal koruma ve sosyal yardım giderlerinin; eşitlik, gelir dağılımı, yoksulluk, istihdam ve sosyal bütünlük gibi kıstaslar ile düzenlenmesi ve bu düzenlemelerden toplumdaki dezavantajlı kesimlerin yararlanması amaçlanmaktadır. Sosyal bütçeleme ise dar anlamda sosyal harcamaların geniş anlamda kamu harcamalarının finansmanına yönelik bir süreçtir (Şeker, 2011: 22). Daha açık bir şekilde ifade etmek gerekirse sosyal bütçeleme, başta toplumsal dışlanmaya maruz kalanlar olmak üzere, toplumdaki tüm bireylerin haklarını da kapsayacak biçimde toplumun istek ve ihtiyaçlarının daha iyi aktarıldığı kamu bütçesi ile kamu politikaları meydana getirme sürecidir (UNICEF, 2010: 2). Sosyal bütçeleme bir süreç olarak tanımlanması, bütçe dönüsünün hazırlanma, uygulanma, izlenme ve denetlenme aşamalarının bütünü içermesinden kaynaklanmaktadır.

Sosyal bütçeleme, ekonomik politikaların ilgi odağında olan bir alan olduğu gibi sosyal politikaların da odağındadır. Toplumsal risklerin kamusal idaresi olarak adlandırılan sosyal politikalar, yoksulluk, eşitsizlik, ayrımcılık, sosyal güvenlik, işsizlik gibi esaslı konuları kapsamaktadır. Kapsamın bu şekilde belirlenmesinin nedeni ise çeşitli sebeplerle toplumdan dışlanan dezavantajlı kesimlerin varlığıdır (Şeker, 2011: 18). Devletler, sosyal politikalar aracılığıyla toplumdan dışlanan dezavantajlı kesimlerin asgari yaşam standartlarını sağlamayı amaçlamaktadırlar. Bu amaca ulaşmada mali politikaların ve bütçeleme önemi ise yadsınmayacak derecededir. Hal böyle iken sosyal bütçeleme devletlerin sosyal politikaları ile ulusal mali politikaları arasında bir denge kurduğunu söylemekte sakınca bulunmamaktadır.

Sosyal bütçeleme, refah devleti ya da sosyal devlet anlayışının amaçları ile temellendirilmektedir. Özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında çoğu ülke tarafından benimsenen sosyal devlet anlayışında kişi veya grupların sosyal durumlarının iyileştirilmesi veya refahlarının artırılması, ekonominin olumsuz koşullarından korun-

maları ve eşitlikçi bir temelde haklardan yararlanmaları söz konusudur. Devletin sorumluluğunun ön planda olduğu sosyal devlet anlayışında, makro düzeyde yaşam kalitesinin sağlanması devletin öncelikli görevidir. Devletin bu görevi tam anlamıyla yerine getirmesi sosyal ve ekonomik araçlara sahip olmayı gerektirmektedir. Bu noktada sosyal bütçe, en önemli araçtır. Zira sosyal bütçenin odağında tüm bireylerin kamusal hizmetlerden eşit faydalanabilmesi, satın alma gücü ile gelir dağılımında adaletin tesis edilmesi, yoksul ve işsiz bireylerin hiç olmaması gibi konular yer almaktadır (Özcan, 2014: 101). Birbiriyle bağlantılı bu konular ile ilgilenen sosyal bütçelemenin, sosyal devlet anlayışının göstergeleri olan kamu hizmetlerinde eşitlik ilkesi ve insan hakları kuramı ile ilişkili olduğu rahatlıkla söylenebilir.

A. SOSYAL BÜTÇELEME VE KAMU HİZMETLERİNDE EŞİTLİK İLKESİ İLİŞKİSİ

Kanun önünde eşitlik ilkesinin doğrudan ifadesi olan kamu hizmetlerinde eşitlik ilkesi, hizmetlerin kurulmasından sunulmasına kadar her aşamada gözetilmesi gereken temel bir hukuk ilkesidir. Eşitlik ilkesi gereği devlet, herkese uygun kamu hizmeti kurmak ve kamu hizmetini dengeli bir şekilde sunmak ile yükümlüdür. Devlet, hizmetten kimlerin faydalanacağını, kamu hizmetinden faydalanmada öncelik sağlanacak kişilerin kimler olacağını, hizmete erişim olanaklarını ve kamu hizmetlerine ilişkin bedelin belirlenmesini eşitlik çerçevesinde yürütmelidir (Keskin, 2014: 82). Kamu hizmetlerinde eşitlik ilkesini kişilerin özel durumu çerçevesinde uygulamak ise demokratik sosyal devletlerin en önemli görevidir. Pozitif ayrımcılık yapma olarak da adlandırılan bu görev çocuklar, kadınlar, yaşlılar, engelliler gibi dezavantajlı grupların toplumsal eşitsizliklerle karşılaşmalarını engellemeye yöneliktir.

Sosyal bütçeleme, kamu hizmetlerinde eşitlik ilkesinin ve bu ilkenin özel uygulaması niteliğindeki pozitif ayrımcılığın hayata geçirilmesinde kullanılan etkili bir araçtır. Devletin sosyo-ekonomik hayata dâhil olması ile beraber kamu kaynaklarının denetimi, kullanımı ve yönlendirilmesi devlet kontrolünde gerçekleşmiş ve devlet burada bütçeyi araçsallaştırmıştır. Devlet özellikle kamu mallarının ve hizmetlerinin adil, eşitlikçi bir biçimde paylaşılmasını sağlamak amacıyla bütçelerin sosyal yönünden faydalanmıştır. Sosyal bütçelemenin bileşenlerinin de bu amaçla uyum içinde olması, devletlerin kamu hizmetlerini eşitlik ilkesi çerçevesinde sunma görevini kolaylaştırmıştır (Özcan, 2014: 107).

Kamu hizmetlerinde adaletin sağlanması, yoksulların sosyal koşullarının değiştirilerek kamu hizmetlerine kavuşturulması, dezavantajlı kesimlerin kamu hizmet-

lerindeki ikincilliklerinin engellenmesi gibi hedefleri olan devletlerde sosyal bütçeleme nin etkisinin ve gücünün oldukça yüksek olabileceği söylenebilir. Zira sosyal bütçelemede, aynı durumdakilere aynı, farklı statüdekilere farklı davranılması esastır. Öz itibariyle sosyal bütçeleme nin, pozitif ayrımcılığın ya da fırsat eşitliğinin bütçe yönünü teşkil ettiğini ve bu yönüyle de kamu hizmetlerinde sosyal adaletle paralellik taşıdığını söyleyebiliriz.

B. SOSYAL BÜTÇELEME İLE İNSAN HAKLARI İLİŞKİSİ

Sosyal bütçeleme, kamu hizmetlerinde eşitlik ilkesi ile uyumlu olduğu kadar insan hakları kuramı ile de uyum içerisindedir. Bunun en açık kanıtı ise sosyal bütçeleme nin muhtevasını; toplumsal refah, adil gelir dağılımı, sağlığın korunması, nitelikli sosyal çevre, sürdürülebilir gelişme, istihdam, hürriyetler, sosyal güvence ve kamusal güvenlik gibi insan hakları bileşenlerinin oluşturmasıdır (Özcan, 2014: 105). İnsan onuruyla gerekçelendirilen insan hakları kuramı, devletlerden insanların hayat standartlarını yükselten haklara olumsuz müdahalede bulunmamasını ve yeri geldiğinde bu hakları korumak için sorumluluk almasını talep etmektedir. Ulusal ve uluslararası belgelerle insan hakları anlayışını benimsemiş bütün devletler, insana yakışır barınma olanaklarına, yaşam kalitesine, sağlık ve eğitim gibi kamusal hizmetlere kavuşmasına ve kadınların, çocukların ve diğer grupların haklarının korunmasına yönelik yükümlülükleri yerine getirmekle mükelleftirler. Devletler bu yükümlülükleri büyük ölçüde bütçeleri aracılığıyla gerçekleştirmektedirler. Devlet bütçeleri, devletlerin halklarının kaliteli eğitime, iyi sağlık hizmetlerine, güvenli bir çalışma ortamına ve diğer fırsatlara erişimini, insanların hayatlarını onurla yaşaması için gerekli olan mal ve hizmetleri gerçekleştirmelerine yardımcı olabilmelerinin ana yoludur (FRAC, 2014: 1, Blyberg, 2015: 4).

Tarihsel gelişim sürecinde insan haklarının bir değer olarak benimsenmesinde ve önem kazanmasında bütçe hakkının tanınması itici bir güç olmuştur ve olma ya devam etmektedir. Bütçe kavramı ilk olarak mutlakiyetçi yönetimlerin yaşam ve mülkiyet hakkı başta olmak üzere temel hak ve hürriyetleri keyfi olarak sınırlandırmasının önüne geçmek için geliştirilmiştir (Canbay ve Gerger., 2012: 177). Daha sonrasında ise bütçenin sosyal yönüne ağırlık verilmiş ve sosyal bütçeleme ile kamu hizmetlerinin insan haklarına yönelik olup olmadığı sorgulanmıştır. Bu sorgulama sonucunda kamu kaynaklarının tahsisinde insan haklarına odaklanması gerekliliği kabul edilmiştir. Günümüzde ise sosyal bütçeleme nin alt alanı olarak insan hakları

na dayalı bütçeleme literatürde uzun süredir yer edinmeye başlamıştır. İnsani değerleri göz önünde tutan bu bütçelemelerde, devlet kaynakları öncelikle insan haklarının gerçekleştirilmesinde kullanılmaktadır. İnsan haklarına dayalı bütçelemelerde bütçe, tüm bireylerin sosyo-ekonomik haklara kavuşması için işlevselleştirilmektedir (Şeker, 2013: 160).

Tüm kurum ve uygulamalarıyla insan haklarını koruma ve geliştirme rolünü üstlenen devlet, insan hakları temelli kamu hizmetlerinin sürdürülebilirliği için bütçesini insan odaklı planlamalıdır. İnsan odaklı bütçeleme, sadece kamu hizmetlerinin sürdürülebilirliğini etkilememekte, aynı zamanda kamu hizmetlerinin tüm bireylere ulaştırılmasında yaşanan sorunları da en aza indirmektedir. Bunun yanında bütçenin hazırlanmasından uygulanmasına tüm döngülerde insan hakları kültürünü benimsemek, aktif katılımı artırmakta ve şeffaf, hesap verilebilir bir demokrasi ortamının oluşmasına imkân tanımaktadır (Şeker, 2013: 160, 169). Sonuç olarak bütçelemelerde insan hakları temelli bir yaklaşımın esas alınması, toplumun tüm bireylerinin çağrılarına sessiz kalınmadığının işareti olarak değerlendirilebilir.

IV. SOSYAL BÜTÇELEMENİN ÇOCUK YÖNÜ: ÇOCUK HAKLARINA DUYARLI BÜTÇELEME

Sosyal bütçelemenin toplumun dezavantajlı kesimlerini esas alacak şekilde kamu harcamalarını finanse etmesi, değişik türlerde sosyal bütçe uygulamalarını beraberinde getirmiştir. Cinsiyete dayalı bütçeleme, insan haklarına dayanan bütçeleme, katılım odaklı bütçeleme, vatandaş merkezli bütçeleme ve çocuk haklarına duyarlı bütçeleme olarak gruplandırılan bu yeni bütçeleme türleri, mali yönetimlerin aldıkları kararların herkese ulaşması gereken kamusal hizmetleri tam olarak karşılamadığı eleştirisinden doğmuştur. Bu yeni bütçe türlerinde devletin toplumun belirli kesimlerine hangi hizmetleri sağlayıp sağlamadığı ön plana çıkarılmaktadır (Şeker: 2013: 156-157). Her bir bütçeleme türü ayrı bir incelemeyi gerektirdiğinden biz çalışmamızın bundan sonraki kısımlarında çocuk hakları eksenli bütçeleme konusunu izah edeceğiz.

Tarihin her döneminde çocuklar yetersizlikleri, bilgisizlikleri, öngörüsüzlükleri ve yaşları ileri sürülerek toplumsal yaşamın dışına itilmişlerdir. Onların savunmasızlığını ve kırılganlığını daha da artıran bu tutum, çocukları korumasız bırakmış ve refah düzeylerini azaltmıştır. Özellikle sanayinin yaygınlaşması ile çocuklar fab-

rikalarda emek sömürüsüne, ihmale, istismara ve her türlü haksızlığa maruz kalmıştır (Kösesoy, 2020: 41). Ancak 20. yüzyılla birlikte çocuklara yönelmiş olumsuz uygulamaların sonlandırılması için çocukların hak temelli korunması ve çocuklara özgü uluslararası belgelerin düzenlenmesi söylemleri tüm dünyada yükselmiştir. Bu söylemler neticesinde çocukları olumsuz koşullardan korumanın büyük bir sorumluluğu gerektirdiği ve sorumluluğun sadece ailelere değil devletlere de yükümlükler yüklediği anlaşılmıştır (Akyüz, 2018: 22, 27). Çocuklar ile ilgili hak temelli söylemlerin karşılık bulduğu en ayrıntılı uluslararası sözleşme ise Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesidir. Çocuklar için adeta bir “insan hakları yasası” niteliğindeki Çocuk Hakları Sözleşmesi, on sekiz yaşına varana kadar her bireyi çocuk kabul etmiş ve her çocuğun Sözleşme’de ifade bulan hakların sahibi olduğunu belirtmiştir (Akıllıoğlu, 1995: 1). Sözleşme’de çocuk hakları; çocukların özel durumuna ve üstün yararına odaklanan, onlara bütünsel bir bakış ile bakılmasını sağlayan, ortak sorumluluk temelli, hesap verilebilirlik mekanizmalarının da olduğu ve en önemlisi hiçbir çocuğa ayrımcılık yapılmadan tüm çocukların hak temelli korunmasını hedefleyen bir alan olarak düzenlenmiştir. Sözleşme taraf devletleri, çocuk haklarının hayata geçirilmesi doğrultusunda gerekli bütün yasal, idarî, yargısal ve diğer tedbirleri alma ile yükümlendirmektedir. Her türlü önlemi alma yükümlülüğü ile aslında devletlerden beklenen, çocuklara yönelik kapsamlı bir ulusal stratejidir. Geliştirilecek ulusal stratejide, çocuklarla ilgili süreklilik taşıyan devlet mekanizmalarının oluşturulması hedeflenmelidir (UNICEF, 2004: 5). Sözleşme’nin uygulanmasını denetleyen Çocuk Hakları Komitesi de merkezi, eyalet ve yerel düzeydeki devlet mekanizmalarında, insan kaynaklarıyla maddi kaynakların çocuklar yararına azami ölçülerde kullanılmasını sağlayacak düzenlemeler yapılması konusunda taraf devletleri uyarmaktadır. Komite’ye göre devletler, tüm politikalarında ve uygulamalarında çocuklara birinci önceliği vermelidir (Hodgkin, 2003: 71-72).

Çocuk Hakları Komitesinin yorumlarında ve Çocuk Hakları Sözleşmesi ile insan haklarına dair diğer uluslararası sözleşmelerin çocuklara ilişkin hükümlerinde devletlerden çocukların refahına ve çocuk haklarının görünür kılınmasına yönelik adımların atılması beklenmektedir. Bu adımların başında çocuk haklarının daha somut alana yani devletlerin hukuk ve mali sistemlerine kaydırılması gelmektedir. Bu bağlamda ele alınan çocuk haklarına duyarlı bütçeleme, gereklilikten öte yasal bir zorunluluk olarak dile getirilmektedir (Save The Children, 2010: 7). Çocuklara özgü bütçeleme anlayışı esasında 1989 tarihli Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi çizgisinde gelişen bir çocuk hakları revizyonudur. Bu bütçeleme anlayı-

şında amaç, tüm çocuklara ve özelde sosyal açıdan daha savunmasız olan çocuklara kamu harcama sisteminde öncelik verilmesidir. Çocuğa duyarlı bütçelemede birinci önceliğin çocukta olması, bu bütçenin devlet bütçesinden ayrı bir bütçe olmadığını göstermektedir. Nitekim çocuk yoksulluğu, beslenme yetersizliği, barınmadan yoksunluk, eğitimsizlik veya çocuğun korunması gibi çocuğa özgü temel sorunları dikkate alan ve bu sorunlara çözüm önerileri getiren devlet bütçeleri, çocuk haklarına duyarlı bütçe kapsamında değerlendirilmektedir. Bunun dışında çocuk yararına yapılan tüm politikaların devlet bütçesinde ifade bulması ve politikaların devlet bütçesi aracılığıyla harcamalara dönüşmesi girişimleri, çocuğa duyarlı bütçenin varlığına işaretir (Pantin vd., 2010: 3; Save The Children, 2010: 31). Görüldüğü üzere çocuk haklarına duyarlı bütçelemede çocuklar için ayrı bir bütçe yapılması öngörülmemekte; mevcut devlet bütçesinde çocukların öncelenmesi ve bütçeleme sürecine çocuk hakları temelli bir bakış açısı kazandırılması hedeflenmektedir. Dolayısıyla haklarıyla ve ihtiyaçlarıyla çocuğa yer vermiş, çocuğun özel durumunu gözetmiş ve çocuğa ödenek ayırmış ulusal bütçeler aynı zamanda çocuğa duyarlı bütçeler olarak nitelendirilmektedir. Bugün itibarıyla çocuk odaklı bütçe, çocuk dostu bütçe, çocuk için bütçe, çocuk bütçesi gibi çeşitli şekillerde adlandırılan ancak bizim çocuk haklarına duyarlı bütçe olarak kullanmayı tercih ettiğimiz bütçe uygulamaları gelişmiş, gelişmekte olan ve gelişmemiş ülkeler tarafından benimsenmektedir. Kanaatimizce çocuğa duyarlı bütçelemenin geniş bir alana yayılmış olması; eğitimden sağlığa, adalet sisteminden sosyal güvenliğe kadar birçok kamu hizmeti alanında çocuklar yönünden bütçe düzenlemelerinin eşitsiz sonuçlar doğurmasından kaynaklanmaktadır.

Çocuk haklarına duyarlı bütçeleme, insan haklarının bütünsellik, evrensellik, katılım ve hesap verilebilirlik gibi temel prensiplerine dayanmaktadır. Her halükarda bu prensiplerin ayrımcılık yapmama-eşitlik ilkesi, çocuğun üstün yararı, çocuğun görüşlerine saygı duyulması ve yaşam ve gelişme haklarının koruma altına alınması olarak belirlenmiş şemsiye haklar ile uyumlu olacağı açıktır (Sarkar, 2015: 895). Çocuk Hakları Sözleşmesi'ne de yön veren bu şemsiye haklar devlet bütçesinin hazırlanmasında, kaynakların tahsisinde en başta ve mutlak anlamda gözetilmelidir.

Çocuğa duyarlı bütçeleme sadece çocukları koruma ve çocukların tam iyilik haline kavuşması gibi kısa vadede çocuklara dönük sonuçları olan bir bütçeleme değildir. Uzun vadede hem sivil topluma hem de siyasal iktidarı elinde tutanlara etkileri olan bu bütçeleme sisteminde sağlıklı ve üretken bir neslin temelleri atılmaktadır. Devletlerin çocuklara duyarlılığı; çocuk yoksulluğunun ve suçluluğunun önlenme-

si, refah bağımlılığının azaltılarak kalkınmanın sağlanması, toplumsal ve ekonomik gelişmenin hızlanması, kamuda katılımcılıktan beslenen politikaların geliştirilmesi, kamu harcamalarının etkinliğinin ve verimliliğinin artması, sosyal eşitsizliğin veya tabakalaşmanın çözülmesi gibi uzun vadeli yararlaraya yöneliktir (Pantin vd., 2010: 3).

V. ÇOCUK HAKLARINA DUYARLI BÜTÇELEME İLE İLGİLİ ULUSLARARASI STANDARTLAR

Çocuk hakları söz konusu olduğunda referans alınan ilk metin Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'dir. Ancak baştan belirtmek gerekir ki çocuklara öz-güvenmiş bu sözleşme, devlet bütçelerinin çocuğa ve çocuğun sahip olduğu haklara nasıl tepki vereceği hususunda kural koymamaktadır. Sözleşme sadece yol gösterici ilkeler aracılığıyla hakların aşamalı olarak gerçekleştirilmesini ve mevcut kaynakların çocukların haklarını tanıyan kamu hizmetlerine ayrılmasını öngörmektedir (Sarkar, 2015: 895). Devletin çocuk haklarını hayata geçirebilmesi için kullanacağı mevcut kaynaklar, mali kaynakların ötesinde, insani ve örgütsel kaynakları da kapsamaktadır. Eldeki kaynakların yetersizliği sebebiyle Sözleşme'deki bazı haklar tam olarak hayata geçirilemeyebilir ancak buna dayanarak çocuklar kabul edilmesi mümkün olmayan eşitsizliklere maruz bırakılmayacaktır (Hodgkin, 2003: 67). Özellikle ekonomik, sosyal ve kültürel hakların yaşama geçirilmesinde ileri sürülen kaynak yetersizliği, çocukların bu haklara hiçbir şekilde erişemeyeceği ya da devletlerin bu konuda pasif kalacağı şeklinde yorumlanamamaktadır.

Çocuk haklarına duyarlı bütçelemenin çocuklar için önemini Çocuk Hakları Komitesi, her ürettiği belgede dile getirmiştir. Komite'nin genel yaklaşımına göre devletler, çocukların ekonomik, sosyal ve kültürel haklarını "*ellerinde bulunan kaynakların azamî ölçülerde kullanımıyla*" hayata geçirme yükümlülüklerini gerekli bütçe çözümlenmeleriyle yerine getirebilirler. Devletler Komite'ye sundukları raporda sağlık, refah ve eğitim gibi çocuklara yönelmiş sosyal harcamaların bütçe içindeki oranını belirtmekle sorumludurlar. Bununla birlikte Sözleşme'ye taraf devletler, bütün yetkili organlarının bütçe kararlarında çocuğun üstün yararını hesaba kattıklarını, politikalarını belirlerken çocuklara öncelik tanıdıklarını, farklı bölgelerde yaşayan çocuklar arasındaki eşitsizliklerin giderilmesi için aldıkları önlemleri Komite'ye raporlamak zorundadırlar. Komite özellikle en dezavantajlı konumda olan çocuklar için endişe duymaktadır ve taraf devletlerden bu konumdaki çocukları sosyal sektörde yaşanan bütçe kısıtlamalarından ve mali politikaların olumsuz sonuçlarından ko-

rumalarını talep etmektedir. Komite'nin önemle üzerinde durduğu bir başka husus ise devlet bütçesinden çocuklar için ayrılan bütçe ödeneklerinin diğer amaçlar için kullanılmaması ve bu ödeneklerin saydam ve kolaylıkla seçilebilir biçimde sunulmasıdır (Hodgkin, 2003: 75).

Çocuk Hakları Komitesi, "Çocuk Haklarının Gerçekleştirilmesine Yönelik Kamu Bütçeleri" başlıklı 19. Genel Yorumu'nda da çocuk haklarına duyarlı bütçeleme'nin önemini açıklamıştır⁴. Bu yoruma göre, devletler çocuk haklarının yaşama geçirilmesi noktasında devlet bütçesine yönelik sürecin planlama, kabul etme, yürütme ve takip aşamalarını dikkate almalı ve aşamaların tümünde çocukların haklarını göz önünde bulundurmalarıdır. Genel Yorumda çocuk haklarına duyarlı bütçeleme'nin ilkeleri de belirtilmiştir. Yoruma göre, Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin dayandığı temel ilkelerin yanında etkililik, verimlilik, hakkaniyet, şeffaflık ve sürdürülebilirlik ilkeleri bütçeleme sürecinde mutlak olarak gözetilmelidir (UNICEF, 2017: 701 vd.).

Çocuk haklarına duyarlı bütçelemede etkililik ilkesi; planlama, yasal mevzuatla düzenleme, yürütme ve izleme şeklindeki bütçeleme süreçlerinin çocuk haklarının ilerlemesini sağlayacak bir biçimde yürütülmesidir. Etkililik ilkesi ile amaçlanan, bütçe kararlarının çocuklara yönelik boyutunun sürekli olarak takip edilmesidir. Verimlilik ilkesi ise çocuklara dair politikalar ve programlar yürütülürken kamu kaynaklarının çocuk haklarını tanıma, koruma altına alma ve hakların yerine getirilmesi yükümlülüklerini dikkate alarak yönetilmesi anlamına gelmektedir. Kamu hizmetlerinde eşitlik ilkesinin ve ayrımcılık yasağının bir görünümü olan hakkaniyet ilkesinden ise, kaynakların hazır hale getirilmesinde ve kamu fonlarının özgülensinde tüm çocuklar için adillğin sağlanması anlaşılmalıdır. Verimlilik ilkesine katkıda bulunan şeffaflık ilkesi, kamu kaynakları ile ilgili bilgilerin belli bir zaman diliminde erişime açık tutulması anlamına gelirken; sürdürülebilirlik, sadece bugünün değil geleceğin çocukları için de bütçe kararlarının ciddiyetle alınmasıdır (UNICEF, 2017: 720 vd.). Bu ilkelerin tümü devletlerin çocuk haklarına duyarlı bütçelemedeki yükümlülüklerini yansıtmaktadır.

⁴ Çocuk Hakları Komitesi'nin 19 No'lu Genel Yorumunun hazırlanmasında 71 ülkeden 2693 çocukla yapılan online bir anket, odak grup görüşmeleri ve bölgesel istişareler aracılığıyla yürütülen küresel danışma sürecinden faydalanılmıştır. Çocuklara göre kamu bütçeleri; iyi planlanmalı, hazırlanırken mutlaka çocuklara fikirleri sorulmalı, özel ihtiyaçları olan çocuklara yer vermeli, kamu harcamaları adaletli olmalı, yolsuzluk yapılmamalı, hesap verilebilir ve şeffaf olmalı, çocuklara anlayabilecekleri şekilde ve sosyal medya gibi araçlarla bütçe hakkında bilgi verilmelidir.

Komite'nin 19 No'lu Genel Yorumu esasında “Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin Uygulanmasına Yönelik Genel Önlemler” başlıklı 5. No'lu Genel Yorum temel alınarak oluşturulmuştur. Her iki yorumda da altı çizilen husus, yeterli kaynakları seferber etmeden ve hesap verilebilir, etkin, adil, belirgin ve sürdürülebilir bir biçimde dağıtmadan mevzuatın, politikaların ve programların uygulanamayacağıdır (Çocuk Haklarının Desteklenmesi ve Korunmasına İlişkin AB Kılavuz İlkeler, 2017). Gerek Sözleşme'den gerekse de Sözleşme'nin yorumlarından anlaşıldığı üzere çocuk haklarına duyarlı bütçeleme ile ilgili uluslararası standartlarda çocuk bütçesi adında ayrı bir bütçenin yapılması öngörülmemiştir. Devletlerden istenen ulusal ya da yerel bütçelerin ayrımcılık yapılmaksızın bütün çocuklar için hazırlanıp hazırlanmadığı, en dezavantajlı konumda olan çocukların hizmet sunumunda dışlanıp dışlanmadığı, bütçeleme sürecinde çocuklara uygun hizmetlere öncelik verilip verilmediği ve bu sürece çocukların katılıp katılmadığı sorularına şeffaflıkla cevap verilmesidir.

Çocuk Hakları Komitesi gibi Avrupa Konseyi de, Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde ve Avrupa Sosyal Şartı'nda⁵ yer alan çocukların haklarının teminat altına alınması için üye devletlere bir dizi tavsiyede bulunmaktadır. Bu tavsiyelerde özellikle tüm çocuklar için çocuk dostu kamusal hizmetlerin eşit bir şekilde sağlanmasının hayati derecede önem arz ettiği belirtilmektedir⁶ (Avrupa Konseyi Çocuk Dostu Sağlık Hizmetleri, 2011). Konsey'e göre, çocuk yoksulluğu ve sosyal dışlanmanın en etkili biçimde ele alınabilmesi için, çocuk koruma sistemleri, önleyici tedbirler, aile desteği, erken çocukluk eğitimi ve bakımı, sosyal hizmetler; eğitim ve konut politikalarıyla dikkatle bütünleştirilmelidir. Konsey, bütünleşmenin ise ancak çocuklara yatırım yapılarak gerçekleşeceğini düşünmektedir (Avrupa Konseyi Çocuk Hakları Stratejisi, 2016-2021).

Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde ifadesini bulan çocuk haklarının hayata geçirilmesi noktasında Avrupa Birliği uhdesinde de kılavuz ilkeler benimsenmiştir. Bu ilkeler gereği devletlerin tüm mevzuatlarında ve politikalarında çocuk

⁵ Avrupa Sosyal Şartı'nın özellikle 7. Maddesi (çocukların ve gençlerin korunma hakkı), 11. maddesi (sağlığın korunması hakkı), 16. Maddesi (ailenin sosyal, adli ve ekonomik korunma hakkı), 17. maddesi (çocukların ve gençlerin sosyal, adli ve ekonomik korunma hakkı), 30. maddesi (Yoksulluktan ve sosyal dışlanmadan korunma hakkı) ve 31. maddesi (konut hakkı) çocuk haklarıyla ilgilidir.

⁶ Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi, özellikle çocuk dostu sağlık hizmetlerinin tüm üye devletlerde yaygınlaşması için “Çocuk Dostu Sağlık Hizmetleri Kılavuzu” hazırlamıştır. Kılavuz devletin en temel kamusal hizmetlerinden biri olan sağlık hizmetlerinin, çocuk hakları ile nasıl uyumlu hale getirileceğine dair ayrıntılar içermektedir. Bu kılavuza göre çocuk dostu sağlık hizmetlerinden anlaşılması gereken, “çocukların görüşünü dikkate alarak, çocukların haklarına, ihtiyaçlarına, özelliklerine, var olan değerlerine ve geliştirmekte olan kapasitelerine odaklanan bir sağlık hizmetleri politikası ve uygulanması”dır.

hakları desteklenmeli, özendirilmeli ve çocuk haklarının tanınırlığının artırılması amacıyla çocuklara yönelik kamusal hizmetlere (eğitim, barınma, sağlık gibi) bütçe ayırılmalıdır. Kılavuz ilkelerde, Avrupa Birliği'ne üye ülkelerin hem ulusal hem de yerel bütçe düzenlemelerinde çocuğa ve çocuk haklarına öncelik vermeleri ile sadece çocuk haklarının hayata geçirilmesine değil aynı zamanda sürdürülebilir kalkınmaya da önemli katkıların sağlanacağı kabul edilmektedir (Çocuk Haklarının Desteklenmesi ve Korunmasına İlişkin AB Kılavuz İlkeler, 2017).

Çocuk Hakları Sözleşmesi dışında çocuklarla ilgili uluslararası standartlar getiren Afrika Çocuk Hakları ve Esenliği Sözleşmesi de mevcut kamusal kaynakların çocuk lehine kullanılmasını teşvik etmektedir. Her iki Sözleşme'de de özellikle sağlık, eğitim, sosyal koruma ve erken çocukluk gelişimi hizmetlerinde çocuğa duyarlı bütçelemenin yapılması talep edilmektedir (Bequele vd., 2011: 4). Doğrudan çocuk refahını ilgilendiren bu kamusal hizmetler, çocuk haklarına duyarlı bütçelemenin kilit taşlarıdır. Devletlerin çocuk haklarına duyarlı bütçelemenin gereklerini yerine getirip getirmediğini ölçmek için ise çocuk haklarıyla ilgili sözleşmeler ışığında "Çocuk Dostu İndeksi" oluşturulmuştur. Bu indekste çocukların temel ihtiyaçlarının karşılanıp karşılanmadığı, kamu hizmetlerinde kaliteli hizmetlerin çocuklara ulaştırılıp ulaştırılmadığı sayısal veriler ile ölçülmektedir (Atkin, 2018: 45 vd.). Tüm bu düzenlemeler ile dağıtıcı adaletin, eşitliğin, sosyal içermenin, özgürlüğün, kamusal hizmetlerin sağlanması; yoksulluk ve ayrımcılığın engellenmesi ve insan yeteneklerinin geliştirilmesi amaçlanmaktadır.

VI. ÇOCUK HAKLARINA DUYARLI BÜTÇELEMENİN UYGULANMASI: ÇEŞİTLİ ÜLKE DENEYİMLERİ

İlk olarak Afrika, Asya gibi gelişmemiş ülkelerde kalkınmanın sağlanması için geliştirilen çocuk haklarına duyarlı bütçeleme anlayışı, bugün tüm ülkeler için uygulanması zorunlu bir anlayış olmuştur. Anlayışın zorunlu bir hal alması, devletleri bu yönde adımlar atmaya sevk etmektedir. Bu adımlara bakıldığında, sivil toplum kuruluşlarının girişimleri dikkat çekmektedir. Biz de bu başlığımız altında bazı ülke örnekleri üzerinden çocuğa duyarlı bütçelemenin ulusal düzenlemelere nasıl aktarıldığını izah edeceğiz.

Çocuk hakları sorunları ve ihlalleri bakımından karnesi iyi görülmeyen Hindistan'da 2000'li yıllardan beri "Çocuk Hakları Merkezi" bünyesinde çocuk odaklı

çalışmaların ulusal düzeyde yürütüldüğü bilinmektedir. Merkezin çocuğa duyarlı bütçelemenin savunuculuğunu yapması sonucunda Hükümet de, çocuğa duyarlı bütçeleme kavramını ve metodolojisini kabul etmekle kalmayıp, bütçeleme sürecinde çocuklara öncelikli davranmayı taahhüt etmiştir. Bu çerçevede kurulan Kadın ve Çocuk Gelişimi Bakanlığı, düzenli olarak çocuklara dair harcamaları raporlamaktadır. Çocuğa duyarlı bütçeleme ayrıca Hindistan'ın Ulusal Eylem Planı'nın ve On Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın da bir parçasını teşkil etmektedir. Hindistan'daki siyasi söylemlerde de ifadesini bulan çocuğa duyarlı bütçeleme, ayrı bir harcama kalemi olarak değerlendirilmektedir (UNICEF, 2010: 48-49; Save The Children, 2010: 7, 61).

Çocuğa duyarlı bütçelemenin gündeme geldiği ilk yerlerden biri olan Güney Afrika'da Çocuk Bütçe Birimi, çocuğa yönelik kamu hizmetlerinin erişilebilirliği ve etkinliği konusunda çalışmalar yürütmektedir. Özellikle gelişmemiş, kırsal alanlarda ayrımcı erişimi engellemeyi hedefleyen birim, sosyal güvenlik kapsamındaki yardımlardan tüm çocukların yararlanması için çabalamaktadır. Sosyal yardımdan yararlanma yaşı bu çabalar neticesinde 6'dan 14'e yükseltilmiş; ancak bunu yeterli görmeyen birim, Çocuk Hakları Sözleşmesi'ne uygun olarak 18'e çıkarılması için hükümete tekliflerde bulunmaktadır (Save The Children, 2010: 62).

Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonunun (UNICEF) teşvikiyle beraber Ekvator Cumhuriyeti'nde de çocuklara duyarlı bütçeleme için adımlar atılmıştır. Bu bağlamda ekonomik koşulların çocuklar üzerindeki etkisini ölçmek için bütçe analizleri yapılmıştır. Bunun dışında vergi reformunun yapılması, sosyal harcamaların denetimi ve izlenimi için vatandaş gözlemevi kurulması, Dünya Bankası ile müzakereler sonucunda çocuklar için kamusal fonların oluşturulması, dış borçların sosyal yatırımlara dönüştürülmesi gibi girişimler çocuğa duyarlı bütçelemeye yöneliktir. Ekvator Cumhuriyeti dışında; Mozambik'te Sivil Toplum Bütçe İzleme Forumunun ve Gana'da Bütçe Savunuculuğu Merkezinin kurulması; Vietnam, Endonezya, Brezilya gibi ülkelerde "Çocukları Kurtarın (Save The Children)" adındaki küresel kuruluş öncülüğünde yerel, bölgesel ve ulusal düzeyde çalışmaların yapılması çocukların haklarıyla birlikte bütçelerde görünür kılınmasının yolunu açmıştır (UNICEF, 2010: 55 vd.).

Gelişmiş dünya ülkelerindeki düzenlemelere bakılacak olursa; Çocuk Hakları Sözleşmesi'ni imzalayıp hala onaylamayan ABD'de çocuk haklarına duyarlı bütçe-

lemenin hâkim olduğu söylenebilir. ABD’de faaliyet gösteren Çocuk Veri Merkezi, özellikle bazı eyaletlerdeki çocuk yoksulluğuna dikkat çekerek bunu azaltacak siyasi iradeyi oluşturmak, iş programlarını tanıtmak ve düşük gelirli ailelerin kazandıklarından daha fazlasını tasarruf etmelerine yardımcı olmak şeklinde önlemler belirlemiştir. Sosyal güvenlik ağının güçlendirilmesi kapsamında da tüm çocukların sağlık sigortasından yararlanması, işsizlik sigortasının iyileştirilmesi, refah artırma programlarının kurulması için düzenlemeler yapılmıştır. UNICEF’in raporlarına göre ABD’de olduğu gibi İngiltere’de de çocuklara yapılan harcamalar 1997 yılından beri artış eğilimi göstermektedir. Çocuklara özgü bütçe tahsislerinin yapıldığı ülkede eğitim, sosyal hizmet, sağlık ve diğer spesifik hizmetlerin bütçedeki payı genişletilmiştir (Pantin, 2010: 17-21).

Türkiye, çocuk haklarına duyarlı bütçeleme konusunda hem gerekli sistematik ve ayrıntılı çalışmaların varlığı hem de kamu hizmetlerinde hak temelli bütçelemenin benimsenmesi bakımından diğer ülkelere göre geriden gelmektedir. Bunun en temel sebebi ise bütçe sürecinin yeterli derecede saydam olmaması ve aileler ile çocuklar için yapılan refah harcamalarının dağılık olmasıdır. Ayrıca kamunun sosyal harcamalarının oranını ve bileşimini, daha özeld e çocuklara ö z g ü l e n e n harcamaları sürekli olarak takip eden resmi, akademik veya sivil toplum düzeyinde herhangi bir kurum ve kuruluş da bulunmamaktadır Sınırlı veriler ile yürütülen çalışmalarda ise çocuklar için sosyal yardıma ve sosyal hizmete, sağ lığ a, adalete ve çalışan çocuklara yönelik harcamalara tahmini olarak ulaşılmıştır (UNICEF, 2011: 23).

Türkiye’de izlenmesi mümkün bir çocuk bütçesinin bulunmaması, çocuklara aktarılan bütçe kalemlerinin tespitini zorlaştırmaktaysa da ailelere, engellilere ve çocuklara sağ l a d ı ğ ı koruma hizmetleriyle tanınan, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığına bağlı bir kuruluş olarak faaliyet gösteren Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü’nün (eski adıyla SHÇEK), Milli Eğitim Bakanlığının, Adalet Bakanlığının ve Sağlık Bakanlığının bütçelerinde çocuklar için hizmetlere ayrılmış, yayımlanan ve erişilebilir kalemler vardır. Bunun yanında 2018 itibariyle Cumhurbaşkanlığı yönetim sisteminin kabul edilmesi sonrasında Kalkınma Bakanlığı yerine, benzer fonksiyonları yürütmek üzere T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığının kurulması da Türkiye’de çocuğ a duyarlı bütçelemeyi etkileyebilecek bir gelişme olarak kaydedilmiştir. Nitekim Başkanlığın herkesin erişimine açık vatandaşın bütçe rehberinde, yıllara göre yapılan harcamalar ve bu harcamaların kaynaklarına dair bilgilere yer verilmiş ve özellikle 2023 yılına dair rehberde çocuklara yönelik harcamalar ayrı bir

başlık altında sunulmuştur. Rehberde açıkça çocuk haklarının hayata geçirilmesine katkıda bulunan çocuk odaklı bütçe yaklaşımının desteklendiği dile getirilmektedir. 2023 yılına ait verilere bakıldığında, çocuklara ayrılmış kaynağın merkez bütçedeki payı yüzde 16'dır. Bütçeden eğitime ayrılan kaynağın yüzde 68'i, sağlığa ayrılan kaynağın yüzde 28'i ve sosyal korumaya ayrılan kaynağın yüzde 21'i çocuklar içindir. Yine aynı yılın verilerine göre koruyucu aile hizmetleri kapsamında 8.830 çocuğa bakım sağlanmakta, sosyal yardımdan yararlanan ailelerin 3-5 yaşındaki çocuklarına eğitim yardımı yapılmaktadır. Çocukların sağlık, bakım ve eğitim ihtiyaçlarının temini için yürütülen "Çocukların Korunması ve Gelişiminin Sağlanması" programına 11 milyar TL'lik ve ekonomik yoksunluk çeken çocuk ve gençlerin ailelerinin yanında yetişmeleri için 5,1 milyar TL'lik kaynak tahsis edilmiştir (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2023). UNICEF'in "Çocuk Dostu Şehirler İnisyatifi" aracılığıyla çeşitli belediyelerde çocuk katılımı, çocuk hakları planlaması, çocuk evliliği ve çocuk işçiliğinin önlenmesi, çocuk odaklı strateji geliştirme ve bütçe hazırlama kapasitelerini yükseltmek amacıyla rehber ilkerlerin ve eğitim materyallerinin hazırlanarak uygulamaya konması Türkiye özelinde önemli bir adımdır (UNICEF, 2018: 6, 31; Göksu, 2018:157 vd.; Şeren ve Geyik, 2023: 107 vd.).

SONUÇ

Toplumsal ihtiyaçların devlet tarafından üstlenilmesi faaliyeti olarak kabul edilen kamu hizmeti kavramı, çağın gereklerine göre değişime ve dönüşüme açık bir kavramdır. Kavramın bu özelliğinin en nihai sonucu ise tanımlanmasının zorlaşmasıdır. Ancak bu zorluğa rağmen kamu hizmetinin her zaman bir toplumsallık içerdiği ve siyasal iktidar ya da devletle ilişkili olduğu kabul edilmelidir.

Kamusal hizmetlerin toplumun tüm kesimlerine adil bir şekilde sunumunun en önemli aracı devlet bütçesidir. Kamu politikalarının finansmanı şeklinde tarif edilen devlet bütçesi, gelir-gider harcamalarını gösteren bir araç olarak doğmuşsa da zamanla işlevleri farklılaşmıştır. Özellikle refah devleti anlayışının hâkim devlet anlayışı olarak benimsenmesi sonucunda, bütçelere sosyal anlayışın kazandırılması amaçlanmıştır. Bütçelerin sosyalliği ya da sosyal bütçeleme anlayışı, doğrudan doğruya kamu hizmetlerinde eşitlik ilkesinin, insan haklarının ve grup haklarının hayata geçirilmesidir. Bu anlayış gereği kadınlar, çocuklar, engelliler gibi bazı toplum kesimleri lehine bütçelerde iyileştirmelerin yapılması zorunludur.

Sosyal bütçelemeye öne çıkan toplum kesimlerinden olan çocukların hak öznesi olma süreci sancılı geçmiştir. Tarihsel bir bağlamda sürekli olarak ikincillikleri ile anılan çocuklar, ancak Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi ile toplumda görünür kılınmıştır. Kamusal hizmetlerin yürütülmesi gibi çocuk haklarının da gerçek anlamda hayat bulması devletin sorumluluk alanındadır. Çocuk Hakları Sözleşmesi'ne taraf her devlet, Sözleşme'deki hakları hem her çocuk için garanti etmekle hem de tüm kamusal politikalarda çocuğu ve çocuğun haklarını öncelemekle yükümlüdür.

Çocuğun ve çocuk haklarının öncelenmesinin en somut göstergesi çocuk haklarına duyarlı bir bütçeledir. Çocuğun tam bir iyilik haline kavuşması ancak çocukların ihtiyaçlarının giderilmesi ile mümkündür. İhtiyaçların giderilmesi ise, devlet bütçesinin çocuklar göz ardı edilmeden oluşturulması ile ilgilidir. Dolayısıyla çocuk haklarına duyarlı bütçeleme, çocuklara ayrı bir bütçe yapılması talebi değildir. Devletlerden beklenen, çocuğa yönelik kamusal hizmetlerin tam olarak yerine getirilmesi için kamu bütçesinden ödenek ayrılması, kaynak tahsis edilmesi, bütçelerin çocuk katılımına uygun hazırlanması ve nihayetinde çocukların bütçelerde haklarıyla görünür kılınmasıdır. Çocuğa duyarlı bütçeleme, bütçelemenin her aşamasında çocuğun öncelikli olduğu ve çocuk haklarının dayanağını teşkil eden ilkelerin esas alındığı bir sosyal bütçeleme modelidir.

Çocuğa ve çocuk haklarına duyarlı bütçeleme sadece ideal bir model olarak fikir düzeyinde kalmamıştır. Bu bütçeleme anlayışının uygulamaya geçirilmesi için bir dizi uluslararası ve ulusal düzenleme yapılmıştır. Başta Birleşmiş Milletler öncülüğünde olmak üzere Avrupa Konseyinde, Avrupa Birliği'nde ve diğer bölgesel yapılanmalarda çocuğa duyarlı bütçelemenin gerekliliği somut belgeler ile vurgulanmıştır. Somut uluslararası belgelerin karşılık bulduğu pek çok ülke uygulamasının varlığı ise inkâr edilemez. Sosyal bütçeleme doğrudan kamu hizmetlerinde eşitlik ilkesinin, insan haklarının ve grup haklarının hayata geçirilmesidir. Başlangıçta gelişmemiş ülkeler için bir kalkınma aracı kabul edilen çocuğa duyarlı bütçeleme, bugün neredeyse her devlette yetersiz de olsa ifadesini bulmuştur.

Çalışmamız içerisinde yer verdiğimiz ülke uygulamalarından hareketle, çocuk haklarına duyarlı bütçeledir uluslararası standartlara uygun bir yöntemin henüz tam olarak benimsenmediği görülmektedir. Bütçelemenin her aşamasında çocukların haklarının gözetilmesini esas alan bir uygulama örneği henüz geliştirilmemiştir.

Ulusal düzenlemelerde çocuklara yönelik sağlık, eğitim, adalet, sosyal yardım ve sosyal hizmet, güvenlik gibi kamu hizmetleri tek tek belirlenmediği gibi; bu hizmetlerin her biri için çocuklara kaynak ayrılıp ayrılmadığı netliğe kavuşmamıştır. Bunun yanında bütçeleme çalışmaları daha çok sivil toplum kuruluşlarının yönlendirmesi ya da dayatması ile gündeme gelmiştir. Çocuk haklarına duyarlı bütçeleme için yasal altyapı çoğu ülkede eksik kalmıştır. Çocukların ekonomik ve sosyal haklarına dair yükümlülüklerin yerine getirilip getirilmediğinin tespiti için gerekli olmasına rağmen çocuklar temel bütçe kanunlarına dâhil edilmemiştir

Çocuğa duyarlı bütçelemenin uzun vadeli sonuçları düşünüldüğünde üzerinde önemle durulması gereken bir konu olduğu açıktır. Çocuk hakları ihlallerinin her geçen gün arttığı dünyada, bu ihlalleri en aza indirgeyecek çözüm arayışlarına tereddütle yaklaşılmamalıdır. Çoğu çocuk hakları sorununun ekonomik kökenli olması, çözüm arayışlarının da ekonomik olmasını zorunlu kılmaktadır. Ne yazık ki çocukların yaşam standardının yükseltilmesi, sadece paternalist ve romantik söylemler ile gerçekleşecek bir hadise değildir. Çocukların hak temelli korunması ancak devlet eliyle çocuğun görünür hale getirilmesi ile realiteye kavuşabilir. Devletler yükümlülük sahalarında tüm çocukların kamusal hizmetlerden yararlanması için eylem planlarına ve güçlü ulusal stratejilere sahip olmalıdırlar. Sosyal devlet anlayışı temelinde meşruiyetini ilan etmiş her devlet, gerektiğinde çocuk haklarının bütçelenmesi için uluslararası işbirliğine de başvurmaktan çekinmemelidir. Unutulmamalıdır ki devletlerin var olabilmesi, halklarının ve en dezavantajlı konumdaki bireylerinin haklarının temini ile mümkündür.

KAYNAKÇA

- Akıllıoğlu, T., (1995). Çocuk Haklarına Dair Sözleşme, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi İnsan Hakları Merkezi Yayınları.
- Akyılmaz, B., Sezginer, M.; Kaya, C., (2017). *Türk İdare Hukuku*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Akyüz, E., (2018). Çocuk Hukuku Çocukların Hakları ve Korunması, Ankara: Pegem Akademi.
- Altay, A., (2019). *Kamu Maliyesi Teorisi, Gelişimi ve Kapsamı*, Ankara : Seçkin Yayıncılık.
- Atay, E.E., (2018). İdare Hukuku, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Atkin, M., (ed.), (2018). *The African Report on Child Wellbeing 2018: Progress in the child-friendliness of African governments*, Etiyopya: The African Child Policy Forum (ACPF).
- Avcı, M., (2014). İdarenin Kamu Hizmeti Faaliyetlerinde Daralma ve Dönüşüm: Özelleştirme ve Regülasyon, *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, 5(16), 105-139.
- Avrupa Konseyi Çocuk Dostu Sağlık Hizmetleri, 4 Kasım 2023 tarihinde <https://rm.coe.int/16806bfcd3> adresinden alındı.
- Avrupa Konseyi Çocuk Hakları Stratejisi (2016-2021), 3 Kasım 2023 tarihinde <https://rm.coe.int/avrupa-konseyi-cocuk-haklar-stratejisi-2016-2021-/1680931c9b> adresinden alındı.
- Avrupa Sosyal Şartı, 3 Kasım 2023 tarihinde <https://ailevecalisma.gov.tr/media/1318/avrupa-sosyal-%C5%9Fart%C4%B1.pdf> adresinden alındı.
- Bağlı, M.S., (2012). Teorik ve Tarihsel Açından Bütçe Hakkı, *Yasama Dergisi*, 7 (20), 39-77.
- Bequele, A., Dejene, N., Mekonen, Y., Mugawe, D., Tsegaye, S., (2011). *Budgeting for Children in Africa: Rhetoric, Reality and the Scorecard*, Etiyopya: The African Child Policy Forum (ACPF).
- Blyberg, A., (2015). Human Rights Budgeting and Budget Analysis, The Scottish Human Rights (SHRC), 16 Ocak 2024 tarihinde <https://www.scottishhumanrights.com> adresinden alındı.
- Canbay, T., Gerger, G., (2012). Batı'da Bütçe Hakkının Gelişiminin Toplumsal Yapının Değişimi Üzerindeki Etkileri, İçinde, Çelebi, A. Kemal, (ed.), *Mali Sosyoloji Üzerine Denemeler*, Ankara: Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Bakanlığı Yayını.
- Çağlayan, R., (2018). İdare Hukuku Dersleri, Ankara: Adalet Yayınevi.

- Çataloluk, C., (2008). Batı Topluluklarında Toplumsal Yapı Değişimleri ve Bütçe Hakkının Gelişimi, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(2), 82-94.
- Çocuk Haklarının Desteklenmesi ve Korunmasına İlişkin AB Kılavuz İlkeleri, 3 Kasım 2023 tarihinde. https://www.avrupa.info.tr/sites/default/files/201704/EU%20Guidelines%20Rights%20of%20Child_v5e.pdf adresinden alındı.
- Derbil, S., (1950). Kamu Hizmeti Nedir?, *AÜHF*, 7(3-4), 28-36.
- Dicle, A., (1973). *Kamu Yönetiminde Planlama-Programlama-Bütçeleme Sistemi (PPBS)*, Ankara: Balkan Basımevi.
- Duguıt, L., (1954). *Kamu Hukuku Dersleri*, (Çev. Süheyp Derbil), Ankara: AÜHF Yayını, Erdoğan, M.M., (2008). *Türkiye’de Sosyal Bütçe Nasıl Yapılıyor? Nasıl İzlenir?*, İstanbul: TESEV Yayınları.
- Edizdoğan, N., (2005). *Kamu Bütçesi*, Bursa: Başak Matbaacılık.
- FLAC (The Free Legal Advice Centres), (2014). A Human Rights Approach to Budgeting, 16 Ocak 2024 tarihinde <https://www.flac.ie/publications/briefing-human-rights-approach-to-budgeting/> adresinden alındı.
- Göksu Güngör, G., (2018). Çocuk Dostu Şehirlerin Kurulmasında Çocuklara Duyarlı Bütçelemenin Önemi ve Rolü, *Sayıştay Dergisi*, (110), 157-171.
- Gözler, K., Kaplan, G., (2018). İdare Hukuku Dersleri, Bursa: Ekin Yayınevi.
- Gülan, A., (1988). Kamu Hizmeti Kavramı, *İdare Hukuku ve İlimleri Dergisi*, 9 (1-3), 147-159.
- Özcan, G., (2014). Sosyal Bütçe Teorik Yapısı ve Türkiye’de Anayasal Temelleri, *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 21(2), 99-108.
- Hodgkin, R., Newell, P., (2003) Çocuk Haklarına Dair Sözleşme Uygulama El Kitabı (Çev. Şebnem Akipek), Cenevre: UNICEF Yayınları.
- Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu, 4 Kasım 2023 tarihinde <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5018.pdf> adresinden alındı.
- Karahanogulları, O., (2015). *Kamu Hizmeti (Kavramsal ve Hukuksal Rejim)*, Ankara: Turhan Kitabevi.
- Keskin, Z., (2015). *Kamu Hizmetinde Eşitlik İlkesi*, İstanbul: On iki Levha Yayıncılık.

- Kösesoy, E., (2020). *Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi Çerçevesinde Çocuğun İhmal ve İstismardan Korunma Hakkı*, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.
- Meriç, M., (2013). Bütçe Sistemlerinde Değişim ve Dönüşüm, İçinde, F. Altuğ, A., Kesik, M., Şeker (ed.), *Kamu Bütçesinde Yeni Yaklaşımlar*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Onar, S.S., (1966). İdare Hukukunun Umumi Esasları 1. Cilt, İstanbul: İsmail Akgün Matbaacılık-Hak Kitabevi.
- Pantin, D., Ramjattan, D., Joy, F., (2010). *Child Responsive Budgeting: The Case of Trinidad and Tobago*, Trinidad and Tobago: Sustainable Economic Development Unit (SEDU) for Small and Island Developing States (SIDS) Department of Economics, University of the West Indies United Nations Children's Fund (UNICEF).
- Sancakdar, O., Us, E., Turhan M., Önüt, L.B., Seyhan, S., (2017). İdare Hukuku Teorik Çalışma Kitabı, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Sarkar, M., (2015). *The Importance of Children's Rights in Budgeting and Public Policy*, İstanbul: Proceedings of INTCESS15- 2 nd International Conference on Education and Social Sciences.
- Save The Children, (2010). *Budget for Children Analysis: A beginners Guide*, Nepal: Save the Children Sweden Regional Office for South and Central Asia.
- Şeker, M., (2011). *Yerel Yönetimlerde Sosyal Bütçeyi İzleme Raporu*, İstanbul: TESEV Yayınları.
- Şeren, G.Y., Geyik, O., (2023). Yerel Yönetimlerde Çocuk Haklarına Duyarlı Bütçeleme: Ankara Büyükşehir Belediyesi Örneği, *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, (C-iasoS 2022 Özel Sayısı), 101-116.
- Tüngen, K., (1999). *Devlet Bütçesi*, İzmir: Anadolu Matbaacılık.
- Uler, Y., (1998). Anayasa Hukukunda Kamu Hizmeti, *Anayasa Yargısı Dergisi*, 15, 252-256.
- UNICEF, (2010). *Advancing the Rights of Children, Women and Poor Families through Better Public Finance Policies*, New York: UNICEF Social Policy and Economic Analysis Unit,
- UNICEF, (2018). *Türkiye-UNICEF Ülke İşbirliği Programı Yıllık Rapor*, Ankara: UNICEF Türkiye Yayınları.
- UNICEF, (2011). *Türkiye'de Çocukların Durumu Raporu*, Ankara: UNICEF Türkiye Yayınları.

UNICEF, (2017). *Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme ve İhtiyari Protokoller, Usûl Kuralları ile Çocuk Hakları Komitesi Genel Yorumları*, Ankara: UNICEF Türkiye Yayınları.

UNICEF, (2004), *Çocuk Haklarına Dair Sözleşme*, Ankara: UNICEF Türkiye Yayınları.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, *Vatandaşın Bütçe Rehberi* (2023), 3 Kasım 2023 tarihinde https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2023/03/2023_VatandasinButceRehberi.pdf adresinden alındı.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, *On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023)*, 3 Kasım 2023 tarihinde https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/07/On_Birinci_Kalkinma_Plani-2019-2023.pdf adresinden alındı.